

»Det praktiska intellektet«

En kritisk studie

Bengt Molander

DET PRAKTISKA INTELEKTET lades fram som avhandling vid Institutionen för industriell ekonomi och organisation, Tekniska högskolan i Stockholm. Den redovisar resultat av forskning inom projektet Utbildning-Arbete-Teknik vid Arbetslivscentrum 1977-89. Bo Göranson var projektledare.

Det praktiska intellektet kan läsas på många sätt. Med min läsning, som jag redovisar nedan, är den en angelägen kunskaps-teoretisk och vetenskapsteoretisk studie. Den bör tas som en filosofisk utmaning! (Sidhänvisningar utan angiven källa är till Göransons bok.)

1.

Ett bra begrepp är som flugpapper, allt fastnar på det, lär Adorno ha sagt. När Bo Göranson och hans medarbetare började använda begreppet "tyst kunskap" för att fånga en viktig sida av yrkeskunskunnande kom detta begrepp att fungera som ett flugpapper. Det fångade vad det skulle – och mer därtill. Den första samlade redovisningen skedde i den av Bo Göranson redigerade boken *Datautvecklingens filosofi. Tyst kunskap och ny teknik* (1983). Forskningsprojektet har därefter fortsatt och fördjupats. Många skrifter har publicerats (Se Magnus Florins översikt, som jag nämner i slutet).

Det praktiska intellektet är emellertid inte bara en redovisning av tidigare forskning, den presenterar grundläggande filosofiska perspektiv och är en idéskrift för fortsatt forskning.

Denna artikel är resultatet av en fackfilosofs närläsning av Bo Göransons omtalade doktorsavhandling *Det praktiska intellektet. Datoranvändning och yrkeskunnande*, Carlssons, Stockholm 1990.

Bengt Molander,
Filosofiska institutionen,
Uppsala universitet

Det är svårt att ge en kort och översiktlig beskrivning av innehållet i *Det praktiska intellektet*, ty boken är ett kalejdoskop. Men jag gör ett försök:

Den handlar främst om vad *yrkeskunnande* är och hur sådant kunnande traderas, utvecklas och eroderar. Som grund ligger fallstudier av datoriseringens långsiktiga konsekvenser. Flera av dessa studier beskrivs i boken, det gäller bl. a. VVS-konstruktörer, arbete vid försäkringskassorna och den viktiga studien av skogsmästarnas arbete, som i boken ägnas ett helt kapitel. Nyckelman är *säkerheten* i handlandet och *det dubbla greppet*, dvs. att förmågan till rutinmässiga beräkningar och kvalificerad bedömningsförmåga är två sidor av samma sak.

Boken handlar också om olika sätt att "få grepp om", olika vägar till förståelse av, den kunskap som ligger i "yrkeskunnande". Det är fråga om möjligheten av olika typer av beskrivning, analys och gestaltning. Göranzon närmar sig detta frågekomplex idéhistoriskt, estetiskt och kunskapsteoretiskt. Fallstudierna ger bakgrund och referenspunkter.

Idéhistoriskt står filosofers och vetenskapsmäns dröm om "det exakta språket" i centrum. En sådan dröm om den totala och exakta beskrivningen, med matematiken som ett ideal, utmärker "det abstrakta intellektet" som ställs i motsats till "det praktiska" eller *det gestaltande* intellektet. De *kunskapsteoretiskt* mest centrala begreppen är "att följa en regel", i en mening inspirerad av Wittgensteins senfilosofi, och *förtrogenhet* med en verksamhet, dess förutsättningar och dess ingående delar.

Konsten är en metod – eller rättare: en mångfald metoder – att gestalta erfarenheter och kunskaper, en metod som också speglar och belyser motsatsförhållanden, spänningar och paradoxer. I *Det praktiska intellektet* illustreras konstens betydelse genom fotografier och exempel från litteratur och teater. På flera ställen (främst i kap. 4) tas också de konstnärliga gestaltningssätten upp till diskussion. Idéhistoria, kunskapsteori och estetik möts i Göranzons skildring av Diderots – och upplysningens – spänningssydda kunskapssyn.

Sammanfattningsvis. Göranzons bokformade kalejdoskop byggs upp av fallstudier av arbetsliv, konstnärliga gestaltningar, kunskapsteori och idéhistoria.

Fakultetsopponenten Allan Janik sade att Bo Göranzon har lagt grunden till en ny arbetslivsvetenskap, genom att sammanföra kunskapsteori, konst och idéhistoria med empiriska studier av arbetslivet. Det förefaller mig vara en riktig karaktärisering.

2.

Följande fyra punkter är centrala i Göranzons sätt att närma sig frågan:

- (1) Den *levande* kunskapen är *utgångspunkt* och *grund*;
- (2) Man kan inte tala om kunskap i *allmänhet*;
- (3) Förståelsen kräver *gestaltningar* snarare än avbildningar;
- (4) *Presentationen* skall spegla (1)–(3).

Jag skall något förklara och illustrera dem.

Göranzons forskning utgår från att människor i sin yrkesutövning *har* kunskaper och *är* förmögna att *avgöra* om kunskap utövas eller ej i olika fall. Det är en av de saker som jag avser med punkten (1) ovan. Jag använder dessutom uttrycket *levande kunskap*, det betyder den kunskap som faktiskt är *i bruk* t. ex. när en skogsmästare bedömer ett skogsbestånd, inte en eller annan *beskrivning* av vad som sker. (Termerna "explicit" och "implicit" kunskap används ofta missvisande, t. ex. av Dag Prawitz i "Tyst kunskap – ett hinder för AI?", *Dialoger* nr 10/1989: "explicit kunskap" får betyda *verbaliserad kunskap*. Men det är snarare yrkeskunskapen i bruk, den levande handlingen, som är den *explicita* – alltså *uttryckta* – kunskapen, den i *handlingen* uttryckta. En verbalisering bör ses som implicit kunskap.)

Fokuseringen på levande kunskap visar sig också i den forskningsmetod som använts. Det är väsentligt att "de utforskade" deltar i utforskningen; samtal är en viktig del av forskningen. "Återföringen av forskningens resultat, beskrivningarna och analyserna till de beskrivna och analyserade personerna, är inte bara en moralisk angelägenhet. *Det är ett väsentligt moment i själva den hermeneutiska metoden.*" (s. 34) Man skulle kunna tala om gemensamma *läroprocesser* (eller *upplysningsprocesser*) där kunskaper urskiljs och förbättras.

Ett nyckelbegrepp, "flugpapperet", när det gäller att "fånga" yrkeskunnande är "tyst kunskap". Arbetslivscentrum, med Bo Göranzon i spetsen, har framgångsrikt introducerat begreppet i Sverige.

Uttrycket har emellertid använts på så olika sätt i så många sammanhang att det i praktiken är förbrukat. 1988 skrev Bo Göranzon: "Begreppet tyst kunskap behöver genomgå ett reningsbad." ("Redaktionell kommentar i *Dialoger* nr 6, 1988.) Nu säger också Göranzon att begreppet "blivit föremål för en rad förvanskningar" (s. 140).

"Tyst kunskap" betyder inte att beskrivningar är omöjliga. Det framgår klart av Göranzons framställning att beskrivningar *är* en

integrerad del av metoden. De utgör ett oundgängligt *hjälpmedel* för att analysera och reflektera över en viss yrkespraxis och de former av kunskap som där manifesteras. Vad som emellertid också är uppenbart är att inga beskrivningar i sig *utgör eller uttömmar* den levande kunskapen, den som finns i handling och omdöme. (Jfr det som jag nyss sade om "explicit" och "implicit" kunskap.)

En nyckel till Göranzons text finner man i form av ett citat från Shakespeares *Kung Lear*: "Jag ska lära dig skillnader" (sagt av earlen av Kent, akt 1, scen 4; i slutet av 40-talet funderade Wittgenstein på att använda detta som motto för den bok som till slut utgavs som *Filosofiska undersökningar*). Göranzon förklarar:

"Det är i denna anda – i intresset för verklighetens mångfald och dess komplexa logik – som jag har avsett att undersöka temat datoranvändning och yrkeskunnande. I överförd bemärkelse betyder det att fallstudierna har möjligheter att både fungera som en spegel för att 'känna igen sig' och för att se olikheterna i förhållande till den egna verksamheten. Den som aldrig sett olikheten uppfattar aldrig likheten." (s. 169; frasen "i överförd bemärkelse" betraktar jag som ett skrivfel, den bör strykas.)

Detta leder till min andra punkt ovan: Man kan inte tala om kunskap i *allmänhet*. Detta är *ett* skäl till en metodologi byggd på fallstudier. Flugpapperet behövs, men det innebär inte att det finns någon allmän formel som fångar "kunskapens natur". Man skall heller inte tro att *en* ansats fångar begreppet yrkeskunskap. Fallstudierna ger underlag för reflektion och jämförelser, inte allmänna påståenden.

Ett sådant sätt att närma sig frågan ställer stora krav på presentationen. Tolkningen måste hållas *öppen* och *levande* genom en konstnärlig gestaltning. Bo Göranzon har genomfört detta på ett mycket övertygande och spännande sätt. Formen *är* en del av innehållet (jfr min punkt (4) ovan). Det finns t. ex. många bilder i boken. De är inte, åtminstone inte i första hand, illustrationer till texten, de är självständiga delar i en gestaltning av ett område; bilder visar kunskapens rum, spelplatser och de människor som bär den. Fotografen Peter Gullers, en av forskarna i projektet, har tagit många av bilderna. Min punkt tre – "Förståelsen kräver *gestaltningar* snarare än *avbildningar*" – är ett citat från Peter Gullers (cit. av Göranzon på s. 122, min kursivering).

Den komplexa och konstnärligt medvetna gestaltning som yrkeskunnandets mångfald kräver ger som konsekvens bl. a. okommenterade citat, bilder, tankegångar som aldrig avslutas, i sid- och motsatsställningar till varandra. Detta går i vissa fall helt på tvärs mot vad som är normen för en avhandling: en systematisk framställning där bit skall läggas till bit, fakta skall skiljas från tolkningar, resonemang skall beskrivas i detalj och fullföljas. Kort och gott: "Allt skall utsägas!" En sådan idé, den vetenskapliga avhandlingens idé, kan försvaras på goda grunder. Bo Göranzons framställning kan också försvaras på goda grunder.

3.

Det finns inte *ett* centrum i *Det praktiska intellektet*, däremot finns det gångjärn som man kan "hänga upp" läsningen på. Jag urskiljer två sådana. Några ord som gör dem bägge synliga finns i inledningen till kapitel fyra, där Göranzon talar om Brechts *Galilei* i Alf Sjöbergs uppsättning:

"Trots allt precisionssäkrare tekniska instrument som bidrar till att göra varje observation mer differentierad, återstår alltid något som förblir ogripbart. Detta är den kritiska kunskapens paradox." (s. 99).

Det ogripbara kan kanske inte *utsägas* men det kan *gestaltas* konstnärligt.

Det *första* gångjärnet är begreppet "säkerhet i handling" eller snarare "säkerhet i en praxis" och dess konfliktfyllda förhållande till kritik och omprövning, som ju hör (den fortsatta) upplysningen till (jfr vad Göranzon säger på s. 139, dialogen inom en praxis innehåller ett inslag av *friktion* mellan olika uppfattningar).

Det *andra* gångjärnet är upplysningens "paradoxala kunskapssyn", dvs. dess bibehållande av spänningen mellan, å ena sidan, en tro på det exakta språket, däri inbegripet en tro på definitioner, som väg till exakt kunskap, och, å den andra, medvetenheten om att språket då blir abstraktare och abstraktare, det för bort från det sinnliga och praktiken. Sambandet mellan språk och verklighet är alltid prekär. Två gångjärn – två spänningsfält. Men det friktionsfria måste inte vara vårt ideal, för att anknyta till ett av Göranzons wittgensteincitat (s. 137).

Med mina gångjärn finns *bokens* centrum där upplysningens paradoxala kunskapssyn tematiseras, alltså i kap. 3, främst s. 86-97. Jag tror inte att det är en slump att en viktig svit fotografier

inordnats nästan i mitten av dessa sidor – som ju för övrigt är ganska exakt i mitten av boken!

Ett nödvändigt moment för att hindra att språk och verklighet glider från varandra är reflektion över den egna verksamheten, dess konsekvenser och förutsättningar. Det betonas åter och åter igen av Bo Göranson, och det bekräftas av personer inom fallstudiernas område. Han talar gärna om ”den inre dialogen” för att markera att det inte bara rör sig om ett friktionslöst självbekräftande (jfr s. 142, 168).

4.

Jag skall nu göra några kritiska nedslag i boken, först i det kunskapsteoretiskt viktiga kapitel 5, som heter just ”Det praktiska intellektet”.

I avsnittet ”En tredelning av kunskapen inom en praxis” anknyter Göranson till den tidigare förda diskussionen om ”tyst kunskap”. Det inleds på detta sätt:

”Utövändet i en praxis innehåller ett moment av vad vi kan kalla *färdighetskunskap*; denna innehåller erfarenheter som är ett resultat av att vi har varit verksamma i en praxis. Samtidigt finns det en mängd kunskap inom denna praxis som vi lär oss genom att ta del av exempel som förmedlas av andra som varit verksamma i samma praxis. Det är ur de samlade erfarenheterna vi också bygger upp vår kompetens och inte bara utifrån de exempel som vi får del av genom förstahandskontakt. Samspelet med andra inom en yrkesgrupp blir här av avgörande betydelse. Vi kan kalla denna senare typ av kunskap när vi övas in i en praxis genom att ta del av traditionens exempel, för *förtrogenhetskunskap*.” (s. 138).

Det är inte så lätt att förstå hur denna distinktion skall tolkas. Det låter som om den *egna* verksamheten ger ”färdighetskunskap” och det som förmedlas via *andra* och/eller via *exempel* ger ”förtrogenhetskunskap”. Detta är i så fall missvisande, och en sådan distinktion är om inte omöjlig så i alla fall inte särskilt angelägen.

Låt oss tänka på kunskaper av olika slag som visar sig i *handling*. Både hur vi i teknisk mening skall göra liksom vad som är en bra respektive en dålig slutprodukt kan visas genom exempel – och *måste* i stor utsträckning visas genom exempel. ”Färdighet” sätter handgreppen i centrum, det ”kroppsliga” eller ”tekniska” (hyvla korrekt, räkna rätt osv.), den sida som kräver övning och åter övning. ”Förtrogenhet” sätter inte handgreppen i cen-

trum, utan materialet, verktygen, målsättningen med en verksamhet, dess organisation osv. Förtrogenhet när det gäller *material och verktyg* kommer i hög grad genom egen verksamhet (försöka och misslyckas), men också genom andras råd, exempel osv. Förtrogenhet med verksamhetens *mål, förutsättningar, organisation* osv. kräver andra källor än utförandet av arbetsuppgiften. Det handlar om insikt som man kan få genom egen erfarenhet, andras berättelser, litteratur osv. Förtrogenhet innebär att man har lyckats (på olika sätt) bygga upp ett gott omdöme som sträcker sig en bra bit längre än den egna näsan (och handen) räcker.

Om detta tror jag att Göranzon och jag kan vara överens. Dessutom har han själv genom hela boken gett exempel som visar att kunskap i handling (kunskap i utövandet av ett yrke) fordrar en *sammansmältning* av färdighet ("teknik") och förtrogenhet ("omdöme"). Detta ger säkerhet i handling, *säkerhet* i en praxis. Han talar om *det dubbla greppet* (jfr s. 67).

Därmed kan vi, tycker jag, lämna tal om "tyst kunskap" och dess tvillingsyster "påståendekunskap", som också finns med i den tredelning som Göranzon använder, åt tystnaden.

Vad "det tysta" i grunden handlar om är att vissa kunskaper finns i den levande handlingen, i individens och kollektivets *handlande, kommunikation* och *bedömningar*. Detta kan man prata om och beskriva på tusen och ett sätt. Men kunskapen finns primärt i handlingarna och de bedömningar som görs i handlingarna. Inget påstående, ingen beskrivning eller teori *ersätter* eller *uttömmar* sådan kunskap.

5.

Några nyckelbegrepp för att förstå yrkeskunnande som kunskap i handling är i *Det praktiska intellektet* följande:

- säkerhet i handlande/säkerhet i praxis;
- att följa en regel;
- det praktiska intellektet.

De här begreppen, och andra, används som kristallisationskärnor i en gestaltning av yrkeskunnande. Flera förbindelser kan pekas ut. Jag exemplifierar:

Så här säger Wittgenstein på ett ställe (cit. av Göranzon, s. 138): "När jag vet hur jag ska agera i varje särskilt fall betyder det att jag handlar utan att tveka, det är uppenbart för mig hur jag ska göra. Jag säger 'naturligtvis'. Jag kan inte motivera det jag gör." Detta gäller rimligtvis både vårt handlande i livsvärlden (de

gemensamma handlingssätten i vår kultur) och experters handlande inom sina respektive områden. Här finns en förbindelselänk mellan *säkerhet i handlande* och det i Wittgensteins handlingsfilosofi centrala begreppet *att följa en regel*.

Konstnickaren Thomas Tempte, som är upphovsman till uttrycket *det praktiska intellektet*, skriver i *Arbetets ära* (s. 77): "Praktikens kunskap är definitiv och påtaglig. Alla som brottats med ett tillverkningsproblem vet hur all tveksamhet blåser bort då den kunniga hantverkaren anvisar hur man ska tänka och handla för [att] lösa problem och utföra ett arbete." Och han säger på samma sida att det oftast bara finns "en metod som passar bäst med hänsyn till kunskaper, verktyg, material och krav på färdigt resultat." Bo Göranson säger att det finns "ett tvingande moment i det regelföljande som ingår i en praxis" (s. 136). Wittgenstein säger att man "följer regeln blint" (*Filosofiska undersökningar*, § 219).

Här knyts säkerhet till tveklöshet och det praktiska intellektet. Som i sin tur knyts till att följa en regel. Inget av begreppen kan "definieras" i termer av de andra, eller "definiera" yrkeskunnande. Låt mig säga några ord om klargörande av begrepp.

Det finns förvisso olika sätt att lägga fram och förtydliga innebörden av begrepp. Ett är det som är utmärkande för "det abstrakta intellektet": mer eller mindre explicita (verbala) definitioner.

Ett annat sätt att synliggöra innebörden av ett begrepp är att beskriva och visa fram olika situationer och sammanhang (kontexter) där ett begrepp används på ett "naturligt" och/eller "typiskt" sätt. För att gränser skall framträda krävs även kontrasterande fall: otypiska fall, sammanhang där ett begrepp ej kan användas. Ett sådant "kontextualiserande" förtydligande, vilket är det som Göranson använder, innebär samtidigt att spänningar och komplexiteter bevaras eller t. o. m. *ökar*, inte desto mindre en typ av förtydligande.

"Säkerhet i handlandet" placeras sålunda in på ett spänningsfyllt område som kan markeras med begrepp som tillit, "handla utan att tveka", tillförlitlighet, "upparbetad praxis", "följa en regel" och självförtroende. Att Göranson inte gör några försök att explicit definiera "säkerhet i handlandet" finns inget att invända mot. Men jag saknar en *diskussion*, om än ack så kort, om några av de spänningar som nu finns i begreppet, t. ex. mellan (subjektivt) självförtroende och (i någon mening objektivt) tillförlitlighet, och mellan individens säkerhet och kollektivets.

6.

Göranzon bygger framför allt på Bergen-filosofen Kjell S. Johannessens tolkningar av Wittgensteins begrepp om regelföljande. Wittgensteins begrepp är inte lätt fångat. Ordet "regel" används på många olika sätt, vilket Göranzon också noterar.

Regeln, i den här aktuella meningen, finns *i och med* regelföljandet, regeln finns inte på förhand, bara i och med en *praxis* som upprätthåller regeln (datorns "regelföljande" förutsätter däremot att reglerna är givna på förhand). Regeln är "*inbyggd i handlingen*" (s. 134). Detta är det mest fundamentala regelbegreppet när det gäller att förstå praxis.

En praxis är regelföljande men inte enbart regelföljande: Wittgenstein säger bland annat "Regler förslår inte till att fastställa en praxis, utan man behöver också exempel. Våra regler lämnar bakdörrar öppna, och praxis måste tala för sig själv." (*Om Visshet*, § 139) Göranzon citerar (s. 140) tyvärr på ett felaktigt sätt den viktiga efterföljande paragrafen i *Om Visshet*, som i verkligheten lyder så här: "Vi lär oss inte praxis att fälla empiriska omdömen genom att lära oss regler; man bibringar oss *omdömen*, och deras sammanhang med andra omdömen. *En helhet* av omdömen görs trovärdig för oss." (Jag avstår från att citera Göranzons felcitat, som snarast vänder på den ursprungliga innebörden!)

Göranzons redogörelse är splittrad. Det saknas t. ex. en diskussion om sammanhanget mellan *omdömen* och *verksamhet*. Att lära sig en helhet omdömen *är* att lära sig följa en regel, och en helhet omdömen *avgränsar* en verksamhet. Kunde man t. ex. säga, utan att alltför mycket fördjupa sig i de fackfilosofiska detaljerna (som Göranzon på disputationen sade att han gärna överlämnar åt fackfilosoferna). Jag saknar en *framställning* som är mer fri i förhållande till Wittgenstein (och wittgensteincitat).

Jag saknar också ett försök att urskilja olika typer av regler. På ett ställe (s. 135) citerar han Ingela Josefson, det handlar om arbetet vid försäkringskassorna. Göranzon har flikat in några förklaringar där han menar att det är *lagarna* (för socialförsäkringarna) som utgör reglerna och handläggarnas tillämpning av lagen i enskilda ärenden som utgör *regelföljandet*. Detta är *en* typ av regel. En annan typ av regel kan man kanske illustrera med: "Håll hammaren längst upp i skaftet och slå med en bestämd och jämn rörelse rakt på spikhuvudet!" Detta är en *regel* som man (oftast) bör följa när man spikar. En tredje form av regel kan exemplifieras av den allmänna läkarinstruktionen, där står bl. a.:

”Varje läkare, vare sig han är i allmän tjänst eller enskilt utövar läkaryrket, åligger: 1) att i överensstämmelse med *vetenskap och beprövad erfarenhet* meddela patienten de råd och, såvitt möjligt, den behandling, som patientens tillstånd fordrar.”

I ett fall har vi en lagtext som anger i vilka omständigheter och i vilken utsträckning ersättning skall utgå vid sjukdom, vård av anhörig, barnledighet osv. Lagen har ingen mening om den inte omsätts i verkligheten (och därför finns också handläggningsinstruktioner som inte utgör lag, antar jag). I den meningen är handläggningspraxis och beräkningsrutiner *nödvändiga* (begreppsligt, logiskt) för att lagen skall ha sin avsedda mening. Å andra sidan förefaller det helt obefogat att säga att praxis i detta fall är *mer* fundamental än ”lagarnas bokstav” och de avsikter och förhoppningar som uttryckts i samband med *lagstiftningen*. Lagens formuleringar är ytterligt viktiga. Regeln hur man skall hålla en hammare för att få bästa resultat behöver inte alls formuleras, där är praxis det enda fundamentet. Däremot kan det vara *praktiskt* att använda en formulering *ungefär* som den jag använde (det finns många andra som går lika bra) för att hjälpa en ovan person på vägen, få henne att pröva och vara uppmärksam på resultatet (det är inte ovanligt att nybörjare tror att det går lättare att styra hammaren om man håller nära hammarens huvud). Regelföljandet här är handlingen att hålla *så och så* när man använder hammaren. Detta kan man *inte* hävda i fallet med lagarna för socialförsäkring.

Man kan naturligtvis inte av Göranson kräva en utförlig generell utredning om regel och regelföljande. Men lite mer klagörande har man rätt att kräva (man kan komma ganska långt med några exempel). Det jag just sagt om olika regler, på basen av exempel, talar för slutsatsen att en praxis, ”regelföljandet”, inte kan *reduceras* till en teori, ett program eller en kalkyl. Och det är detta som Göranzons överläggningar leder fram till.

Göranson citerar också följande ord av Wittgenstein: ”Men den som ännu inte är i besittning av dessa *begrepp*, honom kommer jag att lära hur orden används genom *exempel* och genom *övning*.” (*Filosofiska undersökningar*, ur § 208, Göranson s. 135, har inte fått med kursiveringarna). Det är helt i konsekvens därmed att i Göranzons bok lyser exemplen starkast och bäst! Wittgenstein talar i sammanhanget där citatet förekommer främst om begreppen ”regelmässig”, ”likformig och ”lik”, men det kan förvisso generaliseras. Det är synd att Göranson inte citerar ytterli-

gare en mening, ty den är viktig: ”– Och därigenom lär jag honom inte mindre än vad jag själv vet.”

En följd av att ”regelföljande” eller *praxis* är *avgörande* för hur en ”regel” i mänsklig *praxis* förstås – vad regeln är – är att nästan alla kunskaper är verksamhetsspecifika, det finns ingen ”allmän kompetens” eller ”universellt språk” som kan flyttas fritt mellan olika områden. Detta strider mot vad många företrädare för datoriserade system hävdar. Göranzon avslutar avsnittet ”Praxis – att följa en regel” med några anmärkningar om detta mycket viktiga faktum.

Jag tycker emellertid, paradoxalt nog, att termen ”regelföljande” är *alltför lite metaforisk* för att fungera som nyckel! Jag går in i en *praxis* och lär mig någonting; *så och så* gör jag (jag säger ”naturligtvis”). *Mitt* agerande hålls samman av verksamheten och tingen *omkring mig* (det jag arbetar med, mitt samspel med människor osv.) – på liknande sätt som flodfåran och landskapet leder floden i sin bana. Det finns flera metaforiska uttrycksätt i stil med detta i *Om Visshet* (och de kan i viss mån lösgöras från resonemanget där). Det är ingenting i floden som håller den samman! Och inte är den heller absolut sammanhållen – det finns tillflöden, avflöden och läckage genom sprickor, floden kan ibland välla över sina bräddar osv. Det är delvis mot bakgrund av en sådan bild som jag undrar över Göranzons ord att det finns ett ”tvingande moment” i regelföljandet. Flodfåran som ”styr” mitt handlande är ”tvingande”, men inte absolut tvingande. Vi behöver säkert fler bra metaforer!

7.

I kapitel tre, ”Drömmen om det exakta språket” finns, som jag sade, ett centrum i boken. Det är upplysningens spänningsfyllda, kanske t. o. m. paradoxala, kunskapssyn. Konflikterna mellan att ”vara exakt” och att ”fånga verkligheten”, mellan det abstrakta och det sinnliga, laddas med innebörd. Göranzons skildring är mycket stimulerande. Han visar hur ”rykande aktuell” upplysningstiden är och hur ett studium av den kan fördjupa vår förståelse av nutida konflikter omkring yrkeskunnande och datoriserade system. Carl-Henning Wijkmark har sagt att det inte passar Nietzsche att vara död, detsamma kan sägas om d’Alembert och Diderot, de upplysningstänkare som Göranzon främst anknyter till.

Göranzons text är inte en i vetenskaplig mening väldokumenterad idéhistorisk skildring. (Om detta fanns ingen anledning att

orda om inte boken lagts fram som avhandling.) Det är en essä, formen är närmast ett collage – en form som tillåter fullt utnyttjande av konflikter, spänningar och sidoställningar. (Collaget som kunskapsrepresentation är intressant också för att det på sätt och vis är mycket nära encyklopedins idé!)

Jag skall här främst ta upp två kritiska punkter, som visar ett par rejäla brister i Göranzons framställning. Mina anmärkningar visar att upplysningstidens kunskapssyn är mer spänningsfylld än som framgår i Göranzons bok. Vi bör fortsätta att studera Upplysningens spänningar och paradoxer.

En viktig del av upplysningen var frigörelsen från traditionen, men dess krav på rätt tro om universum, skapelsen och människan. Man skulle se med egna ögon. Upplysningen stod för en *empiristisk* kunskapssyn, kunskap om verkligheten skulle i botten grunda sig på *mänskliga sinneserfarenheter*, inte på "tänkande" avskilt från observation och experiment. Detta mycket generellt sagt, förstås. "Sinnesvarseblivningen" är, för Diderot, "källan till all kunskap" säger Göranzon (s. 87). Detta är empirismens credo.

Med hänvisning till bl. a. en formulering i ett brev från Diderot till Sophie Volland skriver Göranzon att vi bör öppna oss för Diderots poäng: "att det finns en omdömesförmåga och ett yrkeskunnande som helt enkelt är där, pålitligt, instinktivt. Kunskandet och erfarenheten sitter i kroppen, behöver inte varje gång bearbetas, övervägas." (s. 87) Han hänvisar därvidlag också till en artikel om "instinkt" av Diderot och en artikel av Magnus Florin (båda i *Dialoger* nr 13/1989, "Encyklopedi").

Diderot har riktat uppmärksamheten mot "det dubbla greppet" menar Göranzon och Florin. Jag vågar inte uttala mig säkert om Diderot. Men en empiristisk kunskapsteori och den "Diderots poäng" som citeras kan lika gärna ledas i en helt annan riktning. En mycket stark empirisk tradition – dominerande i dag – lägger tonvikten på observation och bortser helt från kunskap i *handling*. Detta kan kopplas till en syn på människan och hennes intellekt som maskin (eventuellt en "biologisk maskin"): enkla sinnesintryck tas emot, kombineras och lagras i organismen, som sedan reagerar. Detta leder direkt till "det abstrakta intellektet", i en form som kan tas till hjärtat också av AI-entusiasterna. Den sidan finns också hos d'Alembert (som jag strax skall komma till).

Nu begär jag inte att Göranzon skulle ha tagit upp en diskussion om empirismen. Göranzons (och Florins) framställning tyder emellertid på att de är okunniga om *vissa* viktiga sidor av

upplysningstraditionens kunskapssyn. Och de tycks brista i insikt om sin okunnighet. Detta var min första kritiska punkt, jag går nu över till den andra, som rör Göranzons behandling av d'Alembert.

Upplysningens och empirismens avståndstagande från "rent tänkande" och "rent förnuft" riktade sig inte enbart mot religion, maktbevarande och ärebetygande historieskrivning. Kritiken riktade sig också mot matematikens (tidigare) anspråk på att beskriva en sann verklighet. Enligt en antik tanke ger matematiken, främst geometri, en sann beskrivning av verkligheten som den är i sig, inte såsom den ter sig för människans bräckliga och förvrängande sinnesorgan. Jag misstänker att det är detta som utgör en del av innebörden i det Göranzon talar om som "Diderots avståndstagande från kunskapens matematisering" (s. 86-87). Det är definitivt vad d'Alembert tar avstånd från i sin *Inledning till encyklopedin*.

Göranzon citerar d'Alemberts kritik mot missbruk av algebra på s. 88, som börjar "Till och med läkekonsten har man velat reducera till matematiska formler." Göranzon låter citatet sluta med en punkt. I den upplaga han citerar finns det i stället ett semikolon, och efter semikolonet kommer följande:

"och vår slutsats blir att det enda tänkbara sättet att filosofera inom fysiken innebär att man antingen tillämpar den matematiska analysen på experimenten eller också ägnar sig åt rent iakttagande och därvid belyser sina iakttagelser med en metodisk anda och ibland tar hjälp av gissningar när sådana kan ge nya perspektiv – men strängt avhåller sig från alla godtyckliga hypoteser." (d'Alembert, *Introduktion till encyklopedin*, s. 50-51).

Att hugga av det som är en citerad författares slutsats utan angivande därom är under alla omständigheter vetenskapligt oacceptabelt (det finns också några mindre slarvfel i Göranzons citat). Än mer så därför att betydelsen av det citerade framstår som annorlunda när man läser slutsatsen. d'Alembert är inte *emot* matematiska angreppssätt i sig, bara sådana som inte är grundade på experiment. Han är *emot godtyckliga* hypoteser, vare sig de är i matematisk klädedräkt eller ej. Att det huvudsakligen är bristen på experiment han vill kritisera framgår också tydligt av det d'Alembert säger precis *före* det Göranzon citerar.

Det förefaller som om en reduktionistisk ansats på en empiristisk bas är genomgående i det program d'Alembert skisserar i sin *Inledning* (se t. ex. vad han säger om det som "kännetecknar

den äkta systematiska andan, s. 47-51, och om den empiristiska basen "förmimmelser", s. 28-29). Den reduktionistiska ansatsen framgår i ett annat av Göranzons citat (s. 89-90, korrekt återgivet så när som på Göranzons uppdelning i två stycken). Man kan också betänka följande:

"Med hjälp av iakttagelser av naturen kan /systemandan/ ana orsakerna till fenomenen, men det är genom beräkningar man måste förvissa sig om existensen av orsaker genom att med precision bestämma de effekter som de kan skapa och genom att jämföra dessa effekter med dem som erfarenheten upptäcker åt oss." (*Inledning*, s.146, jfr även diskussionen om olika typer av kunskap och dess objekt, s.84-85, s. 93.)

d'Alembert tillskriver *inte* praktiken någon enastående kunskapsbildande roll, som Göranzons hänvisning till d'Alemberts ord om "instinkten hos en hantverkare" (s. 88) kan ge intryck av. Vi är tillbaka vid min anmärkning ovan om empirismen.

Den spänning mellan sinneserfarenhet och matematik som Göranzon pekar ut *finns* hos d'Alembert, men inte alls så uttalat som han genom sina citat ger sken av. Förhållandet erfarenhetshandling behandlas okritiskt. Många reservationer skulle behöva tillfogas. Jag har antytt några av dem.

8.

Göranzons citerande är genomgående bristfälligt i detaljerna. Nästan alla wittgensteincitat har brister, t. ex. saknas kursiveringar. Oftast är det föga betydelsefulla diskrepanser, det verkar saknas en sista kontroll. Ibland finns också grövre fel (både tekniskt och vad gäller källkritik, jag har pekat ut ett par i samband med Wittgenstein och d'Alembert). Referenserna är ibland mycket ospecifika – utan sidhänvisning – ibland fel (men oftast *nästan* rätt!). Jag har bara kontrollerat ett urval. Men jag har upptäckt alltför många fel.

I avhandlingen finns mängder av påståenden och argumentansatser som aldrig förs vidare eller slutförs. Det är inte acceptabelt i en avhandling. Wittgensteincitat används ibland på sätt som är obefogade: de sammanhang de är tagna ur stöder ibland inte användningen, tolkningen lämnas ibland därhän och någon gång framstår ett citat som en ren mystifikation (t. ex. citatet om "det outsägliga", s. 139).

Många böcker – inte minst akademiska avhandlingar – vimlar av *svar utan frågor*. Något sådant kan man inte anklaga Göranzon

för. Jag vill påminna om Johan Asplunds ord: "Att *problematisera* verkligheten är det första steget på vägen till kunskap, och det är ett steg som omöjligt kan överhoppas." Göranzon ställer bättre frågor än de flesta.

Han bjuder också kunskapsteoretiskt sprängstoff – och därmed utmaningar till filosofer och andra som forskar om yrkeskunnande. Den komplexitet och den insikt som krävs för att behandla yrkeskunnande så att det inte misstolkas genom "det abstrakta intellektets" idéer framgår tydligt. Göranzons bok är en radikal bok och den kräver radikala *fortsatta* tankar! Att det finns en hel del att kritisera i boken hindrar inte att *Det praktiska förnuftet* är en av de intellektuellt mest givande och övertygande böcker om kunskap som jag har läst.

Till slut undrar jag om några ord i bokens slut. "De mest kritiska inslagen i mänskliga handlingar kan inte förstås analytiskt, som t. ex. ett problem inom fysiken, utan måste betraktas från ett estetiskt perspektiv om vi vill fånga den mänskliga dimensionen, ..." (s. 170). Man kan vara analytisk utan att ha fysik som förebild. Och en del estetik är bara skit. Göranzon har hela boken igenom poängterat spänningarna, mångfalden. Inte antingen-eller utan både-och. Och det är så jag till slut läser honom, trots det just citerade.

Litteratur

Jag har använt Wittgensteins *Filosofiska undersökningar* i Anders Wedbergs översättning (Bonniers 1978) samt hans *Om visshet* (Doxa 1981) och *Särskilda anmärkningar* (Doxa 1983) i Lars Hertzbergs översättningar. Jag har tittat i 3:e uppl. av Wittgensteins *Remarks on the Foundations of Mathematics* (Anscombes översättning, Basil Blackwell 1978). Thomas Temptes *Arbetets ära* gavs ut av Arbetslivscentrum 1982. d'Alemberts *Inledning till encyklopedin* är översatt av Jan Stolpe (Carmina 1981). Läkarinstruktionen citerar jag ur O. Lindahl & L. Lindwall, *Vetenskap och beprövad erfarenhet* (Natur och kultur 1978). Asplunds ord om problematisering finns i *Om undran inför samhället* (Argos 1970), i uppsatsen med samma namn.

Magnus Florin har sammanställt en översikt över forsknings temat Utbildning-Arbete-Teknik vid Arbetslivscentrum 1977-89: *Kunskap, arbete, utbildning – och artificiell intelligens* (Arbetslivscentrum 1989).

Denna artikel har granskats vetenskapligt av minst två av de lektörer som anges på sidan 172.

Bengt Molander, docent i teoretisk filosofi, Filosofiska institutionen, Uppsala universitet. Har skrivit boken *Vetenskapsfilosofi* (2:a uppl. Thales 1988). Har under senare år främst forskat om "icke-teoretiska" kunskapsformer, t. ex. kunskap att tillämpa, gott omdöme. Skriver nu på en bok om "kunskap i handling".

Villa Pisani, västra grinden och fasaden mot åkermarkerna. (1)